

Avatarurile unei universități maghiare la Cluj

Nastasă, Lucian

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Nastasă, L. (2014). Avatarurile unei universități maghiare la Cluj. *Annals of the University of Bucharest / Political science series*, 16(1), 71-98. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-398336>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

AVATARURILE UNEI UNIVERSITĂȚI MAGHIARE LA CLUJ*

LUCIAN NASTASĂ

Abstract (The Avatars of a Hungarian University in Cluj): This paper aims to illustrate how institutionalized education has been a significant identity management strategy for an ethnic group in Romania. After its foundation in 1872, the University of Kolozsvár (Cluj) was regarded as a provincial higher education establishment within the Austro-Hungarian Empire, meant to satisfy merely regional demands. Although legally the two Hungarian universities (in Budapest and Kolozsvár) were considered equal in rank, government and society gave priority to the first one. It is only over time that the University of Kolozsvár proved its utility. This change of image resulted in a leading position, especially at the start of the twentieth century. After the outbreak of the World War I, the activity of the University witnessed disruptions due to the drafting of many professors and students into the Army. The end of the war not only meant the achievement of 'national unity' for Romania, but also generated significant changes for Ferenc József University, beginning with the process of dismissing minorities from the public sector and replacing them with Romanians. After the Second Vienna Award, the University of Cluj became Hungarian once again. The historical lesson of the inter-war period on the treatment of minorities had to be prevented from repeating itself, and within the new geopolitical context the USSR seemed the guarantor for the final resolution of the ethnic rivalries and resentments. In this ideological context, on 29 May 1945 two royal decrees sanctioned the functioning of two distinct universities in Cluj; the Hungarian university János Bolyai officially opened its doors. The preservation of a representative higher education institution for the Hungarian minority in Cluj, adapted to the new political realities, was achieved. But after Stalin's death in 1953 the feelings of 'national specificity' resurged, and national histories were re-individualized and reconstructed. The events in Budapest in the autumn of 1956 offered further reasons for central authorities to rethink the 'national domain'. In the years to come, propaganda insisted on the futility of institutional separation between the Romanian and Hungarian students in Cluj. Hence, a meeting of the unification commissions, held in 1959 led to the fusion of the two universities. This evolution of the University of Cluj shows the constraints, openings, compromises, and 'avatars' of the most important institution of higher education in Transylvania, which continues to function as a source of symbolic prestige and social capital for both Hungarians and Romanians.

Keywords: university; social history; history of education; Babeş-Bolyai University; ethnic relations; Hungarian-Romanian relations.

Instituție cu o reală putere socială și spirituală, ce pregătește intelectuali profesioniști, Universitatea constituie un câmp de investigație deosebit de complex. Ca loc de întâlnire a mai tuturor aspirațiilor culturale la un moment

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului CNCS – UEFISCDI PN-II-ID-PCE-2011-3-1089.

dat, ea ar trebui definită nu numai prin referința la câteva tipuri organizatorice ideal-abstracte, ci mai ales prin clientela ce o atrage și prin funcțiile ce le îndeplinește în cadrul societății (Nastasă 1996). Din această perspectivă, opțiunea pentru un anume centru de învățământ superior și bransa de studii, stabilirea unei tipologii în ceea ce privește conduita profesională, pe baza unor variabile socio-istorice (etnie, confesiune, categorie socială, origine geografică, vârstă etc.), ar trebui să constituie elemente privilegiate de analiză.

O atare anchetă ar putea fi cu atât mai sugestivă pentru spațiul intracarpatic care, prin destinul istoriei, a cunoscut nu numai pluralismul etnic și confesional, dar și fluctuații de tutelă politico-statală. S-ar pune astfel mai multă rigoare în toate acele încheieri, formulate ambiguu uneori, dar care se văd anulate imediat în practica *infra-istoriei*, încheieri ce pot fi sintetizate în ideea că atât în perioada 1872-1918, cât și între 1919-1940, la Universitatea din Cluj s-a practicat discriminarea etnică și confesională, instituția fiind un instrument eficace de asimilare fie pentru maghiari – în cazul primei etape –, fie pentru români – în cazul celei de-a doua. Sub acest aspect, prin extensie, mult mai complicate apar lucrurile pentru anii de după 1945, epocă ce nu prea s-a bucurat de atenția specialiștilor, chiar și numai sub acest aspect, cu implicații ... să zicem politice. Dincolo de toate acestea, o realitate rămâne însă indiscutabilă, și anume că educația (îndeosebi învățământul instituționalizat) a constituit una din strategiile majore de gestionare a identității oricărei etnii. În acest context, transformările pe care le-a suferit câmpul intelectual, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au făcut ca filiera studiilor superioare să devină cea mai importantă pârghie de accesare în rândul elitelor, îndeosebi pentru minoritățile etnice și confesionale ce căutau astfel să compenseze dezavantajele inițiale.

Multă vreme de la înființare (în 1872), Universitatea din Cluj a fost privită ca o instituție cu funcții minore în cadrul Imperiului Austro-Ungar, un stabiliment provincial, menit a satisface doar exigențe de interes regional prin distribuirea diplomelor de bază în materiile didactice (litere, filosofie, matematică, științe naturale, geografie) și pentru profesiile liberale (drept, medicină și farmacie); o concesie făcută solicitărilor vehemente venite din partea liderilor politici și culturali din Transilvania, sau – după cum s-a exprimat István Apáthy la aniversarea a patru decenii de la înființare – un fel de „consolare” pentru „uniunea” regiunii cu Ungaria (Apáthy 1912, 26). Această imagine nu tocmai măgulitoare s-a datorat, în mod evident, și puternicei concurențe exercitată pe plan intern de Universitățile din Budapesta și Viena, dar și de cele apusene (Karady 1989; 1990; 1993; 1994; 1995), care și după 1872 au cunoscut o mare concentrare de studenți originari din Transilvania (indiferent de etnie), marile metropole constituind un puternic punct de atracție pentru provinciali¹. Pe de altă parte, trecerea printr-un atare stabiliment era considerată ca un indice de calitate, de bună pregătire profesională, prin care se

¹ Selectiv, amintim în acest sens câteva studii privind secolul al XIX-lea: Mândruț 1992; 1995; Szögi 1994; Szabó&Szögi 1998; Sigmirean 2000; Szögi 2001; Fazekas 2003.

spera accesul mai ușor la veritabila elită socială. Când Axente Banciu, de pildă, a trebuit să opteze pentru o instituție de învățământ superior, „singura hotărâre definitivă pe care o luasem – afirmă în memoriile sale – era de a nu mă duce la Cluj, ci la Budapesta. Îmi dădeam seama că alt orizont sufletesc ți se deschide într-un oraș mare, decât într-unul de-a doua sau a treia mână” (Banciu 1998, 177).

Ar fi și aceasta o motivație pentru faptul că în perioada de început a Universității clujene mulți erau convinși de inutilitatea acesteia, fiind doar o sursă de cheltuieli financiare fără acoperire, aspect reflectat și prin bugetele alocate în următoarele două decenii de la fondare, mult mai mici decât nevoile reale. Universitatea nu avea localuri proprii amenajate pentru învățământul specific superior, lipseau dotările didactice și tehnice pentru activitatea de cercetare, multe din disciplinele prevăzute a fi predate nu aveau încă specialiști etc.

Deși legal cele două universități ungurești – de la Budapesta și Cluj – erau egale ca rang, în fapt, guvernul și societatea – atât pe plan material, cât și spiritual – dădeau prioritate universității metropolitane. Totodată, cu tot entuziasmul de început al clujenilor, bucuroși că urbea lor putea dobândi statutul de oraș universitar, activitatea acestei instituții nu a stârnit multă vreme un interes real pentru concitadini. Parcurgând presa locală din ultimul pătrar al veacului al XIX-lea, se poate constata că evenimentele legate de viața universității sunt arareori surprinse. „Toate acestea dovedesc – se remarcă într-un editorial din *Kolozsvári újság* – că la noi, din păcate, Universitatea nu ocupă acel loc pe care ar trebui să-l aibă într-o cultură națională sănătoasă și cu rădăcini adânci”. Iar una din cauzele invocate ar fi nepotrivita organizare, încă de la fondarea Universității, în acord cu tradițiile și specificitățile locale, întreaga ei activitate neavând prea multă legătură cu „aspirațiile culturale” ale epocii, existând un decalaj între maniera retrogradă a unor profesori de face știință și progresele socio-culturale pe care le-a înregistrat societatea până la finele secolului. Din acest motiv, studenții de aici par mereu dezorientați în fața diverselor oferte ale curentelor modernității, între ei și profesori neexistând în principal decât raporturi de „consiliere comercială”, în care diploma – petecul de hârtie – părea unica rațiune de a fi student (Az Egyetem 1901, 1).

Erau însă greutățile inerente oricărui început, specifice unei universități provinciale din epocă, care trebuia să depășească nu doar complexul marginalității, ci și obstacolele locale, economice, sociale și politice. Totodată, fragilitatea Universității din Cluj la începuturile ei nu trebuie disociată de fargilitatea noii construcții statale a Ungariei în anii ce au urmat după 1867, când societatea maghiară a intrat într-un proces alert de modernizare, care solicita investiții mari și în variate domenii. Nu întâmplător, după o suită de masive realizări edilitare în metropolă, începând cu anul 1895 se vor aloca fonduri substanțiale și pentru noul sediu al Universității din Cluj și campusul clinicilor Facultății de Medicină, care vor fi dotate cu cel mai modern instrumentar al epocii.

Așadar, treptat, Universitatea din Cluj își va dovedi utilitatea, la numai un deceniu de funcționare numărul studenților dublându-se, cei mai mulți dintre ei fiind ardeleni. Această sporire a publicului studențesc indica un anumit grad de succes al tinerei instituții – succes în care, după cum am sugerat deja, mulți din guvernanți nu crezuseră –, care aducea și avantaje statului. În fapt, chiar statul a început să manifeste interes față de această universitate pe la finele secolului al XIX-lea, atunci când activitatea intelectuală părea să joace un rol fundamental în evoluția societății maghiare. Cu alte cuvinte, demografia studentească a exercitat o reală presiune asupra guvernanților pentru a investi mai mult în Universitatea clujeană. La această evoluție au contribuit nu doar investițiile pentru o excelentă dotare materială (vizibile de la finele secolului), ci în primul rând schimbările generale ale structurii politice, economice și sociale prin care a trecut Ungaria și care au asigurat reformele din învățământ. Afluxul sporit de studenți la Facultatea de Drept, de pildă, începând cu sfârșitul deceniului nouă, relevă atitudinile liberale tot mai profunde din sânul elitei provinciale, în asigurarea unor cariere specifice noului model societal, deși acest aspect a fost perceput de contemporani ca o „maladie a titlurilor” (Apáthy 1912, 25).

Dintre toate branșele de studii, Facultatea de Medicină a avut poate cel mai mult de câștigat. Descoperirile fundamentale din câmpul medicinei au schimbat radical imaginea acesteia și importanța ei socială, făcând ca și poziția profesorilor mediciniști să fie mult elevată decât a celorlalți. Pe de altă parte, chiar statul modern – prin noile imperative legate de igiena publică, eradicarea diverselor maladii infecțioase, ridicarea standardului de viață, ocrotirea sănătății ca politică de stat etc. – acorda o atenție deosebită acestui domeniu. Este și motivul pentru care în această facultate s-a investit cel mai mult, din punctul de vedere al edificiilor și dotărilor cu tehnică de specialitate ea fiind cea mai înzestrată. Și nu întâmplător, se promova o politică regională de formare a unui corp medical care să satisfacă minimal nevoia de cadre în toate ungherele Transilvaniei, care suferea acut de lipsa unui personal calificat (Karady & Nastasă 2004).

Așadar, sfârșitul secolului al XIX-lea marchează o extraordinară dezvoltare a universității, care își crease numeroase legături internaționale, poseda o bibliotecă foarte bine pusă la punct, mai multe institute de cercetare, suficiente catedre și mai ales foarte mulți studenți.

Dintre cele două funcții ale unei Universități, de cercetare științifică și de formare profesională, climatul general al regiunii și resursele disponibile au acordat prioritate celui din urmă aspect, deși nu se poate spune că în diverse domenii nu s-au creat și „școli”. A fost vorba mai degrabă de utilitarism și de speculare a oportunităților acestei Universități, îndeosebi în cazul Facultății de Drept. Mai mult de jumătate din publicul studențesc urma cursurile Facultății de Științe Juridice, la nivel național acest stabiliment având o certă poziție de lider prin numărul celor cooptați și eliberarea diplomelor de bază, îndeosebi la începutul secolului al XX-lea. Dacă în 1884-1885 numărul studenților de la

această facultate reprezenta 18% din totalitatea studenților în drept din Ungaria, în 1910 proporția este de 31%². Mai mult, după 1900 facultatea din Cluj devine o puternică concurență pentru omologa ei din Budapesta, prin numărul sporit de diplome eliberate: în 1905, la Cluj, au primit diplome 837 studenți, în vreme ce la Budapesta doar 281; în 1907 au fost distribuite 757, iar la Budapesta 340 ș.a.m.d. Acest aspect a dus într-o oarecare măsură la o devalorizare pe piață a diplomelor în drept (Karady 1991, 113), dând naștere la o frustrare oarecum inconștientă pentru profesorii și studenții budapeșteni, prin faptul că Facultatea de Drept din Cluj genera o supraproducție de diplome³. Așadar, studiile juridice apăreau în fapt non-utilitariste, reprezentând mai mult o formă de cumul a unor atuuri simbolice, care să deschidă calea spre arena politică, să confere un prestigiu intelectual etc – numărul celor care desfășurau activități propriu-zis juridice fiind mult prea redus comparativ cu diplomele eliberate. Cel puțin în Ardeal, prea puțini din cei care au absolvit Facultatea de Drept din Cluj au reușit să rentabilizeze studiile în plan profesional, poziția cea mai frecvent ocupată fiind aceea de funcționar public.

În ceea ce privesc Literale și Științele, acestea s-au aflat încă multă vreme într-o stare de inferioritate comparativ cu Dreptul și Medicina, fapt remarcabil prin ponderea și calitatea publicului studentesc care le frecventa, mai ales până pe la finele secolului al XIX-lea, prin promovarea unui învățământ prea puțin funcțional, lipsit de echipamente și cu o infrastructură menită a furniza în principal cadre didactice pentru învățământul gimnazial și liceal. Cu toate acestea, începând cu deceniul opt, prin asumarea unei funcții ideologice, promovând o educație nu doar umanistă, ci și naționalistă, încurajată printr-un sistem de burse de stat acordate studenților, Facultatea de Litere salva oarecum aparențele printr-o susținută activitate în domenii precum istoria și filologia; absolvenții acesteia, dar și a celei de științe, alcătuiau totodată cohorta ce a ocupat numeroasele posturi create în învățământul secundar – care a cunoscut o mare extindere începând cu ultimul pătrar al veacului al XIX-lea. Totodată, sporul numeric remarcat odată cu începutul secolului următor este și în strânsă relație cu dezvoltarea rețelei de învățământ liceal destinat fetelor, acestea optând apoi pentru studii universitare în branșe ce le asigurau în principal însușirea limbilor moderne sau aprofundarea studiilor literare, pentru ca ulterior să se reîntoarcă în rețeaua secundară în postura de cadre didactice. Pe de altă parte, dintr-o anumită perspectivă, Facultatea de Litere ar putea apărea la fel de bine și ca una auxiliară, îndeosebi pentru absolvenții Facultăților de Teologie, care-și completau cultura generală. Abia după 1900 statutul Facultății de Litere și a celei de Științe se va ameliora, prin deschiderea spre noi domenii ale cunoașterii umaniste și ale tehnicii; aflusul sporit de studenți a dus și la promovarea

² Pentru context, vezi analiza lui Karady 1991.

³ Se pare că fenomenul nu este singular în epocă: Titze 1991, 52-54.

reformelor, statul fiind mai generos și din punct de vedere bugetar, prin alocarea de fonduri suplimentare îndeosebi pentru achiziționarea de cărți și colecții de periodice, a căror producție cunosc o adevărată explozie în epocă.

Așadar, pentru epoca de până la prima conflagrație mondială, Universitatea din Cluj a fost mai curând o instituție care a acoperit nevoile imediate nu doar ale regiunii, ci ale Ungariei în ansamblu, oferind un personal cât de cât calificat și abilitat în diverse domenii. Opțiunea utilitaristă și profesională a fost, credem, criteriul fundamental al Universității din Cluj, mai mult chiar decât dezideratul de a se ține mereu în pas cu dezvoltarea științelor. Atitudinea acestei Universități pare a se identifica cu opțiunile politice radicale ale statului, care s-a remarcat prin pragmatism și nu a admis decât priorități temporare: a face câte puțin din toate pentru a acoperi piața. Acest lucru a și garantat un progres prudent, fără traume, într-o regiune rămasă totuși în urmă față de celelalte părți ale Ungariei și ale Imperiului habsburgic în general. Inovațiile s-au introdus când răspundeau nevoilor de moment de dezvoltare a regiunii sau a țării. De aceea, deși multe discipline noi nu apăreau în programele școlare ale Universității, acestea au fost prezente ca fiind încorporate în domeniile tradiționale.

Latura utilitaristă a Universității rezidă și din analiza cantitativă și calitativă a corpului studentesc. Dincolo de abordarea utilitaristă, se poate remarca totuși și pasiunea pentru rațiune și știință, ținând cont că mulți din studenții facultății de litere urmau filiera studiilor filosofice ori auziau diverse cursuri ale facultății de științe. Pe de altă parte, nu dispărea gustul pentru ceea ce în zorii epocii moderne însemna *peregrinatio academica*, evident, nu în proporțiile și cu conotațiile de până atunci. Se poate însă constata la Universitatea din Cluj – pentru un segment destul de semnificativ de studenți – o permanentă pendulare între stabilimentul ardelean și alte universități extraregionale (în dublu sens), îndeosebi Budapesta și alte centre germanofone. Cu alte cuvinte, din punct de vedere cantitativ, se poate constata o mobilitate interuniversitară destul de accentuată, Clujul fiind căutat de regulă de extraregionali pentru ușurința cu care se acordau aici diplomele, în vreme ce autohtonii „gustau” vreme de unul sau două semestre în principal din farmecul celor două metropole, Budapesta sau Viena, iar secundar optau pentru Graz, Leipzig, München ori Tübingen, pentru ca apoi să-și continue studiile aici.

Presiunea numerică a studenților asupra Universității din Cluj va scădea treptat după 1912, odată cu înființarea în Ungaria a încă două universități, prin transformarea mai vechilor Academii de la Debrecen și Bratislava. Totodată, anii primei conflagrații mondiale produc și ei perturbări în activitatea universitară clujeană, un număr important de profesori și studenți participând pe front (*Meszédek* 1917, 9). Cu toate acestea, în perioada războiului se constată o sporire a numărului de studenți, în primul semestru al anului universitar 1914-1915 acestea ridicându-se la 61, pentru ca în același semestru din anul următor numărul lor aproape dublându-se (111 studenți: *Meszédek* 1917, 19).

Sfârșitul Primului Război Mondial, ce a adus României, în plan statal, realizarea dezideratului de „unitate națională”, a însemnat și pentru Universitatea clujeană o schimbare majoră. Devenind românească, Universitatea nu începea nimic de la capăt sub aspectul infrastructurii, moștenind de la vechea instituție aproape totul: sediul central, clădirile diverselor facultăți și clinici excelent dotate pentru vremea aceea, o impresionantă bibliotecă, cămine și cantine studentești etc. Numărul profesorilor este mai mic, cea mai mare parte a lor mutându-se la recent înființata Universitate din Szeged (în 1921), iar cei care au rămas la Cluj treptat vor părăsi instituția prin pensionare, suprimarea postului sau vor ocupa mereu poziții secundare în ierarhia universitară. Deși în prima jumătate a anului 1920 s-a încercat reînființarea unei Universități maghiare, în paralel cu cea românească, prin eforturile unite ale bisericilor romano-catolice, reformate și unitariene, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii de la București – sub presiunea adeptilor românizării Clujului – a sugerat că o eventuală instituție maghiară de rang superior nu va putea fi fondată decât într-un alt oraș din Ardeal, dar nu la Cluj. În aceste condiții, la inițiativa episcopului calvinist Károly Nagy, puținii profesori rămași în localitate de la fostele facultăți de litere și de științe au refuzat varianta propusă de autorități, acceptând să predea la Institutul Pedagogic Reformat din Cluj (Gaal 1990).

Cum de la sine se înțelege, nu vom insista acum asupra perioadei interbelice, în care Universitatea din Cluj a fost una românească și a cărei istorie a fost surprinsă de lucrarea lui Vasile Pușcaș, *Universitate, societate, modernizare*, în multe din detalii (Pușcaș 2003). Câteva observații generale se cuvin a fi totuși reținute. Evoluția ulterioară a Universității clujene a avut loc în strânsă legătură cu realitățile etno-demografice ale spațiului intracarpatic, care aducea cu sine specificități greu de armonizat cu cele ale Vechiului Regat, ceea ce a impus la nivelul factorilor politici de decizie, și nu numai, necesitatea regândirii „domeniului național”, elaborarea unor strategii de integrare într-un spațiu statal unitar, românesc. Problema alterității a devenit una din preocupările obsedante, evoluând în strânsă legătură cu teoria *dominării sociale*, conform căreia minoritățile etnice trebuie să suporte o triplă alienare: politică, economică și culturală. Deși nu a existat în perioada interbelică o legislație evident restrictivă, care să blocheze mobilitatea socială a minoritarilor, România a fost unul din acele state guvernate de elitele naționale și în care funcțiile publice au rămas mai mult sau mai puțin închise non-românilor. În acest context, de blocare „obscură”, imperceptibilă prin articole de lege, minoritarii au pus în lucru o serie de mecanisme compensatorii care le-au oferit șanse acolo unde concurența autohtonilor era mai slabă, aceștia din urmă preferând „piețele” deja rezervate lor, precum administrația publică, armată, învățământ. Din acest motiv, prezența minoritarilor la Universitatea din Cluj este vizibilă îndeosebi la acele facultăți care ar fi putut oferi după finalizarea studiilor șanse de realizare profesională, fără a intra prea mult în competiție cu tinerii români, iar însușirea

limbii oficiale nu trebuia să atingă standarde prea înalte (îndeosebi facultățile de medicină și de științe)⁴.

Evenimentele de la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, sancționate prin Arbitrajul de la Viena din 30 august 1940, au făcut ca pentru o vreme de patru ani Universitatea din Cluj să devină din nou maghiară, în vreme ce instituția românească își va continua activitatea în principal la Sibiu, iar secțiile tehnice la Timișoara. Fiind ani de război, este evident că o analiză socio-istorică ar fi viciată de o sumă de factori perturbatori, specifici unor astfel de evenimente, motiv pentru care nici nu insistăm asupra acestei scurte perioade.

Însă sfârșitul conflagrației a adus cu sine probleme complexe atât pentru viitorul românilor, cât și al maghiarilor. Deși legitimați de primatul actului de la 23 august 1944, vizavi de Ungaria, guvernării români s-au aflat până la hotărârile finale ale Tratatului de Pace de la Paris sub spectrul nesiguranței în ceea ce privește viitorul Transilvaniei. Exista temerea că Uniunea Sovietică vedea Ungaria ca o țară mult mai sigură în ceea ce privește instaurarea regimului comunist, fapt pentru care se impuneau strategii menite să aducă recunoașterea Transilvaniei ca parte componentă a României. Dintre acestea două au fost fundamentale: obediența dusă la extrem a comuniștilor români față de Uniunea Sovietică și oferirea garanției că aici s-a instaurat un regim sigur orientat spre URSS; măsuri veridice de protecție a minorităților, prin înlăturarea oricărui tip de discriminare pe principii etnice.

Lecția istorică a perioadei interbelice – în ceea ce privește tratamentul aplicat minorităților – trebuia să nu se mai repete, iar în noile împrejurări geo-politice, URSS părea să fie garantul aplanării mai vechilor rivalități și resentimente interetnice, atât prin forța și dominația pe care o exercita, cât și prin ideologia comunistă. În virtutea acesteia din urmă, nu se mai punea problema „protecției minorităților”, ca în anii interbelici, ci totul se subsuma unor concepte transfrontaliere, fără determinante etnice, în care „internaționalismul proletar” aducea diversele popoare la un numitor comun. Noua ideologie egalitaristă și cooperatistă trebuia să estompeze interesele contrare ale majorității și ale minorității (Buruiană 1999), pentru o utilitate generală, de construire a societății comuniste, a „egalilor”, în care maghiarii nu mai erau cei puțini, ci parte din masa enormă de „proletari” conștiincios încolonați sub drapelul roșu, identificabili de-a lungul epocii prin sintagme precum „minoritate națională”, „naționalitate” sau, mai nuanțat, „naționalitate conlocuitoare” ș.a. (Vincze 1998). În ce măsură această ideologie a funcționat este lesne de constatat îndeosebi după moartea lui Stalin, în 1953, când – chiar dacă cu timiditate – sentimentele „specificului național” au reînviat, istoriile naționale s-

⁴ În ceea ce privește mecanismul românizării acestei Universități, dar și alte aspecte extrem de bine analizate, vezi disertația doctorală susținută în iunie 2003 la Central European University de Zoltán Pálfy, *National Controversy in the Transylvanian Academy: The Cluj/Kolozsvár University, 1900-1950*, elaborată sub coordonarea lui Victor Karady.

au reindividualizat și s-au reconstruit odată cu redefinirea fiecărui stat socialist din lagărul sovietic. Unele țări au îndrăznit chiar mai mult, să se revolte contra mentorului răsăritean, ca în cazul Ungariei și Cehoslovaciei, revolte care deși au fost sângeros înăbușite, au declanșat totodată manifestările pe față a orgoliilor naționale, au generat strategii de spargere – atât cât s-a putut – a „cortinei de fier”, manifestând deschidere către Occident și valorile modernității, în vreme ce celelalte țări, mai puțin dispuse la înfruntări cu marele colos, au eșuat în tradiționalism, adaptând din mers ideologia comunistă la profilul etnopsihologic al supunerii și așteptării.

În acest context, încă din toamna anului 1944, problema funcționării și pe mai departe a Universității maghiare la Cluj a intrat în competiție cu necesitatea revenirii Universității românești în același important centru urban transilvan. Factorii de decizie ai instituției temporar mutată la Sibiu ar fi dorit reîntoarcerea în localurile pe care le deținuse în perioada interbelică, iar pentru a îndepărta orice concurență sugerau mutarea universității maghiare la Târgu Mureș, în vreme ce conducerea acesteia din urmă se opunea oricărei inițiative de acest gen. Imediat după eliberarea orașului Cluj, rectorul Universității din Sibiu, Iuliu Hațieganu, în baza înputernicirilor primite de la comandantul Corpului de Armată I și de la Ministrul Culturii Naționale și al Cultelor, a alcătuit o comisie de profesori universitari care să preia inventarul stabilimentului maghiar, mizându-se pe același tip de acțiune ca la finele lunii decembrie 1918, „naționalizarea” instituției (*Arhivele Statului București* dos. 44/1944, f. 85).

În ziua de 14 octombrie 1944, delegația profesorilor români – însoțită de un grup de soldați care s-au datat la distrugerea diverselor însemne maghiare – s-a prezentat la rectorul Dezső Miskolczy, care a refuzat să predea Universitatea, menirea sa principală fiind aceea de a o conserva în starea existentă și de a relua „legăturile culturale cu românimea”. În fața acestei atitudini, Hațieganu a răspuns că „timpul și modul reluării legăturilor culturale este în funcție de noi și nu de ei. Universitatea maghiară, care în diverse lucrări științifice a insultat neamul român, Universitatea maghiară – care de la catedră a insultat neamul român – nu poate vorbi de reluarea legăturilor culturale. Universitatea maghiară, care a eliminat limba românească din uzul instituției, aceeași universitate, ai cărei studenți timp de 4 ani au brutalizat, batjocorit, insultat, bătut pe studenții români, sau ai a cărei studenți au atacat sub ocrotirea poliției teologii români⁵ – nu poate vorbi și nu poate să-și aroge inițiativa unor legături culturale. Universitatea maghiară, care niciodată nu a protestat contra închiderii școlilor, bisericilor române, ba chiar a fost în fruntea propagandei de asuprire culturală – nu

⁵ Este vorba de evenimentele petrecute la Cluj la 4 martie 1944, când un grup de studenți maghiari au manifestat contra unui incident petrecut la Brașov, atacând apoi Facultatea de Teologie Greco-Catolică, unde au spart geamuri și au rănit mai mulți studenți, de unde au pornit spre Catedrala Ortodoxă, spre a o devasta, fiind însă opriți de poliție. (*Arhivele Statului Cluj* dos. 477/1944, f.7). Asupra incidentului de la Brașov vezi și *Esti Lap* 1944.

poate avea nici cel mai mic drept de a începe o legătură culturală” (*Arhivele Statului București* dos. 44/1944: ff. 86-87). Am reprodus acest fragment mai lung și vicios stilistic pentru a sugera maniera în care își trata Iuliu Hațieganu interlocutorul și felul în care a încercat să preia Universitatea. Și tot el își justifică demersul prin necesitatea ca „orașul să fie curățit de ungurii veniți din Ungaria, deci și de profesorii universitari – care nu trebuie tolerați –, apoi curățire și de ungurii care au avut anumite comportări ostile neamului nostru”, întrucât „trebuie dată satisfacție completă românilor rămași în oraș, numindu-i în posturile care le merită după calificare, ba poate ceva mai mult” (*Arhivele Statului București* dos. 44/1944: ff. 86-87). În fața unei atari atitudini, tentativa a eșuat prin intervenția șefului de Stat Major al Comisiei Aliate de Control din România, generalul locotenent Vinogradov, care a pus instituția sub protecția armatei sovietice și a informat autoritățile de la București că Uniunea Sovietică nu poate tolera astfel de acțiuni în spatele frontului, fiind totodată garanta protejării minorității maghiare (*Arhivele Statului București* dos. 44/1944: ff. 78, 80-84, 90-93).

În aceste împrejurări, la nivel guvernamental deciziile nu erau ușor de luat, pentru a menaja susceptibilități și de o parte, și de alta. Apoi, comuniștii români erau încă pe calea „cuceririi puterii politice”, iar în împrejurările date comuniștii maghiari nu puteau să le fie decât de un real folos. De aceea, instaurarea guvernului prezidat de Petru Groza și solemnitatea din 13 martie 1945, a trecerii Ardealului de Nord sub administrație românească, a constituit un moment nu doar simbolic în ceea ce privește soarta Transilvaniei, ci și unul psihologic, îndeosebi pentru populația maghiară, care începe să realizeze faptul că destinul ei este aproape hotărât: cel de a trăi ca minoritate în cadrul statului român. Că în opinia unor lideri comuniști maghiari adeziunea la noile realități era o chestiune de strategie duplicitară, dovadă stă declarația pe care a făcut-o Vasile Luca cu această ocazie⁶, într-un cerc restrâns și de încredere al unor autonomiști maghiari: „Toate acestea trebuie îndurate și trebuie trecut peste ele. Dacă acum ați obține autonomia, aceasta ar fi nimicită în curând de șovinismul pustiitor al românilor; dar dacă reușim să întărim democrația românească, acesta va putea face față reacțiilor ce vor urma după înlesnirile pe care le cerem” (Nastasă 2002, 256). Aceste afirmații au fost de fapt rudimentele a cel puțin două sarcini majore ce reveneau noii puteri instalate, în general acapararea puterii politice și, în special, anihilarea sentimentelor și manifestărilor naționaliste.

Deși Uniunea Populară Maghiară nu a intrat în guvernul de coaliție al lui Petru Groza, strânsele legături cu PCR o îndreptătea ca în numele comitetului ei executiv din Ardealul de Nord, prin persoana lui Edgár Balogh, să formuleze la 12 martie 1945 o serie principii care să stea la baza colaborării dintre UPM și

⁶ Vasile Luca era de origine maghiară (László Luka), din Secuime. Vezi „fișa” sa într-un document britanic publicat în Buzatu 1995, 390-391.

Uniunea Partidelor Democratice din România⁷. În primul rând, își reafirma obiectivul ei fundamental, acela de a lupta pentru asigurarea egalității în drepturi și a intereselor specifice poporului maghiar. În acest scop se solicita: asigurarea reprezentării în guvern; păstrarea autoguvernărilor comunale, orășenești, districtuale și județene, înființate în mod democratic în Ardealul de Nord după eliberarea acestuia; în zonele unde populația maghiară depășește 50%, administrarea acestora să fie încredințată reprezentanților acestei etnii; recunoașterea limbii maghiare ca limbă oficială în Ardeal, alături de cea română; *învățământ public în limba maternă, de la cel primar până la cel universitar* (s.n.); egalitatea în drepturi a bisericilor cu caracter maghiar (romano-catolică, reformată, unitariană și evanghelică maghiară independentă) cu Biserica Ortodoxă Română; păstrarea instituțiilor culturale maghiare și subvenționarea lor de către stat în aceeași măsură cu cele românești; libertatea de a utiliza fără restricții însemnele de culoare națională, portul tradițional și să-și intoneze imnul național ș.a.

Așadar, nu trebuie să ne imaginăm că adeziunea liderilor maghiari de stânga la politica PCR s-a făcut fără angajamente ferme din partea acestuia din urmă, în a proteja și respecta o serie de revendicări ale „minorității” maghiare (Rezoluția Congresului UPM din 28-29 iunie 1946) – termen care din august 1945 va fi înlocuit cu sintagma „naționalitate conlocuitoare”. Finalmente, prin două Decrete Regale promulgate la 29 mai 1945, se consfințea funcționarea la Cluj a două universități distincte, una de limbă maghiară⁸, iar cealaltă de limbă română. În vreme ce aceasta din urmă revenea în vechile clădiri din perioada interbelică, Universității maghiare i s-a alocat doar localul Liceului de fete „Regina Maria”, fiind pusă totodată într-o poziție dezavantajoasă în ceea ce privește organigrama și posibilitățile restrânse de a-și coopta profesorii. De asemenea, nu era clar precizată modalitatea de utilizare a clinicilor universitare și a laboratoarelor pentru munca de cercetare, ulterior convenindu-se (de fapt s-a impus) ca Facultatea de Medicină (maghiară) să funcționeze la Târgu-Mureș, pentru început în localul Liceului Militar. În acest context, cu prilejul unei reuniuni a UPM-ului pe această temă, universitarul Lajos Csögör își manifesta

⁷ Arhiva Societății „Muzeul Ardelean”, fond Demeter János, nepaginat, reprodus în Nastasă 2002, 62-65.

⁸ Decret promulgat în baza hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 817/1945 și publicat în „Monitorul Oficial”, Nr. 119 din 29 mai 1945, p. 4423-4424. Problema Universității maghiare s-a pus încă din ianuarie 1945, când prefectul de Cluj, Vasile Pogăceanu, printr-o ordonanță, permitea înființarea în acest oraș a două universități (română și maghiară). În legătură cu această decizie, senatul universității românești de la Sibiu a publicat o Moțiune, prin care se cerea ca universitatea maghiară să funcționeze într-o altă localitate, unde populația de această etnie este compactă. Pentru ordonanța lui Pogăceanu, vezi *Tribuna Ardealului* 1945, 3, iar o versiune maghiară din „Világosság”: Barabás & Joó 1990, 47-49; Lázok & Vincze 1995, 142-145. Asupra acestei instituții vezi și Antal 1997; Lázok & Vincze 1998; Vincze 1999, 225-262.

convingerea că „Uniunea Sovietică, care aduce cele mai mari sacrificii pentru pace, nu va accepta ca de-a lungul granițelor sale elemente nedorite să propage inegalitatea între popoare”, iar Lajos Jordáky – reprezentantul PCR – dădea asigurări că Partidul Comunist este cu totul de acord în această direcție, „pentru ca problema învățământului universitar să se rezolve în favoarea intereselor democratice ale poporului maghiar” (Năstasă 2002, 96, 98).

Pentru a se pune de acord funcționarea eficientă a celor două instituții de învățământ superior, la 6 iulie 1945 a avut loc o conferință interministerială, la care au participat primul ministru Petru Groza, Ștefan Voitec (ministru Educației Naționale), Dumitru Bagdazar (ministru Sănătății), Gh. Vlădescu-Răcoasa (subsecretar de stat al naționalităților minoritare), Aurel Potop (subsecretar de stat la Ministerul Educației Naționale) și Vasile Luca, iar din partea celor două universități Emil Petrovici, Fl. Ștefănescu-Goangă, M. Kernbach, Lajos Csögör (totodată subprefect de Cluj), János Demeter, Elemér Jancsó, József Venczel, Géza Nagy, Ferdinand Csikó și Lajos Takács⁹. Încă de la început, Petru Groza a ținut să declare că „noi avem voința fermă să înființăm Universitatea maghiară, de comun acord, și că o vom realiza; vom face totul ca pacea să domnească între cele două popoare și prima noastră înfăptuire, pe acest drum, este înființarea Universității maghiare din Cluj”. Și tot el a încheiat ședința cu „declarația categorică” că va face „o chestiune de prestigiu politic din împăcarea acestor două popoare”.

Cu acest prilej au fost discutate o serie de detalii concrete în ceea ce privește problema spațiilor de învățământ și a necesităților bugetare, formal înțelegerile făcându-se surprinzător de ușor. Între timp, conducerea centrală a PCR impusese un nou rector al Universității românești, pe Emil Petrovici, iar corpul didactic al acesteia ajunsese „tot mai mult la convingerea că România democratică trebuie să asigure naționalităților care trăiesc pe pământul ei nu numai un învățământ primar-secundar, dar chiar și un învățământ superior în limba lor maternă”. Chiar și în chestiunea spațiilor s-a găsit soluția de a se încredința maghiarilor clădirea impunătoare a fostei Academii de Comerț din Cluj, adoptându-se ca principiu ideea de a nu se folosi în comun laboratoarele, întrucât – așa cum afirma chiar primul ministru – „este bine să nu-i amestecăm [pe studenți], pentru că sunt riscuri de incidente, de atmosferă, până se va șterge din sufletele unora și altora orice urmă de reacțiune”. Era o idee asupra căreia Petru Groza va reveni pe tot parcursul conferinței, „tendența” guvernului fiind ca „fiecare să aveți local separat”.

În ceea ce privește atitudinea unei părți a populației românești din Cluj, căreia i se atribuiă sentimente antimaghiare, reprezentantul PCR, Vasile Luca, declara că el se va „război” cu aceasta: „Noi trebuie să rezolvăm această problemă, fără să ținem seama că nu dăm satisfacție unei mici părți din opinia publică a Clujului”, întrucât aceasta nu a înțeles „eforturile pe care le-am făcut

⁹ Stenograma conferinței în *Arhivele Statului București*, dos. 7/1945, ff. 17-72.

pentru realizarea acestui mare țel, urmărit de toate forțele democratice din România fără deosebire de naționalitate. Forțele democratice din România fac tot efortul ca să mergem pe linia împăcării acestor două popoare. Aceste elemente agită și astăzi, după cum au agitat la început”; „Nu trebuie – a continuat Vasile Luca – să ne impresioneze acțiunea acestor elemente care vor agita permanent și care caută să găsească nod în papură și să agite opinia publică, atât cea românească, cât și cea unghurească. Împotriva acestor elemente trebuie să ducem o luptă necruțătoare”. De aceea, în numele PCR, își lua „angajamentul ca în viitor să vă punem la dispoziție tot ce este necesar pentru dezvoltarea culturală atât a poporului maghiar, cât și a poporului român, și în genere a tuturor cetățenilor acestei țări. Vom căuta ca să satisfacem cerințele culturale ale acestei țări, să dezvoltăm aceste instituțiuni și să mergem pe calea progresului. Nu trebuie să ne împiedicăm în realizarea marilor opere de amănunte pure, pentru că o mică parte din opinia publică a Clujului este contra. Noi vom transforma această opinie publică. Totul depinde de conducerea noastră, ca această opinie publică să înțeleagă că ceea ce nu putem realiza astăzi, vom realiza mâine. Important este că această instituție de cultură va fi realizată”.

Cu asemenea formulări tranșante și direct amenințătoare la adresa oricărei atitudini antimaghiare, viitorul Universității părea asigurat, dându-se o mare satisfacție tuturor acelor care au văzut în acest lucru nu doar un semn de bunăvoință din partea guvernanților de la București, ci în primul rând convingerea că noua ideologie ce se instaura în România o îndreptățește deplin să aspire la o egalitate de tratament cu națiunea dominantă.

În aceste împrejurări – dar nu fără avataruri (Antal 1997; Lázok & Vincze 1998; Vincze 1999, 225-262) –, Universitatea maghiară și-a deschis oficial porțile la 11 februarie 1946, concomitent la Cluj și Târgu-Mureș (unde va funcționa Facultatea de Medicină și de farmacie), sub numele de „János Bolyai”, alături de cea românească, sub numele de „Victor Babeș”, ce vor dăinui în această postură până în 1959, când, în împrejurări ce vor fi descrise mai jos, se vor unifica sub titulatura: „Universitatea Babeș-Bolyai”.

De altfel, cu toate animozitățile dintre români și maghiari, ideologic s-a adoptat modelul unei soluții colective pentru ansamblul minorităților din România, prin elaborarea unui Statut al Naționalităților Minoritare încă din februarie 1945¹⁰, parțial modificat prin Legile nr. 629 și 630 din 6 august 1945 (M.O. 1945/nr.1756). În acest context, cel puțin în prima decadă a instaurării și consolidării regimului comunist, statul a favorizat în mod vizibil și chiar eficient conservarea identității etnoculturale a maghiarilor.

Totodată, noul regim comunist a oferit condițiile instituționale ale integrării: în câmpul politic, în funcții publice (statul fiind confundat cu partidul), rețelele

¹⁰ Legiferat prin Decretul nr. 309, publicat în M.O. 1945/ nr. 30. Vezi și *Arhivele Statului București*. dos. 342/1945, dos. 343/1945 și dos. 344/1945.

școlare deschise (nu se mai fac discriminări pe criterii etnice sau confesionale), asociațiile organizate de partid și de stat (UTC, Sindicate etc) ș.a. Iar în baza Constituției RPR din 13 aprilie 1948 – ca și a celor ce au urmat – a fost exclusă orice discriminare pe principii etnice, acordându-se totodată minorităților dreptul de a-și utiliza fără restricții limba maternă. În felul acesta, din punct de vedere legal, în unitățile administrativ-teritoriale locuite preponderent de maghiari se folosea limba maternă în scris și oral, inclusiv în cadrul sesiunilor Consiliilor Populare, diversele hotărâri fiind bilingve, „Buletinul Oficial” era de asemenea editat în limba maghiară, iar în chestiunile judecătorești – în care procedura se făcea în limba română – se asigura traducerea pieselor din dosar, se folosea interpretul etc. Exista de asemenea o rețea școlară pentru maghiarofoni, s-a asigurat conservarea identității culturale prin instituții specifice (edituri, presă, teatru etc), iar sub aspect politic, UPM-ul părea organismul de legătură între comunitatea maghiară și Partidul Comunist Român.

Deși în aparență nu se încadrează în tema de față, se cuvine totuși a menționa că Institutul de Medicină și Farmacie din Târgu Mureș a funcționat în primii ani doar ca stabiliment de limbă maghiară, ulterior creându-se o linie și în limba română. Imediat de la înființare, instituția a beneficiat de un corp profesoral de excepție, alcătuit din personalități precum Mátyás Mátyás, László Haranghy, Endre Horváth, György Feszt, Tibor Maros, György Puskás, Gyula Putnoky, Ferenc Obál, Ferenc Veres ș.a., evident, neomițându-l pe eminentul neuropsihiatru Dezső Miskolczy. Însă cel care a avut însă un rol important în dezvoltarea acestui Institut a fost primul ei rector, Lajos Csögör, membru de seamă al antebelucului MADOSz și apoi al Uniunii Populare Maghiare, care a participat la aproape toate marile decizii politice în ceea ce privește învățământul maghiar din primul deceniu de instaurare și consolidare a comunismului, susținând adeseori cu înverșunare interesele învățământului superior maghiar și invocând cu mare dibăcie doctrina marxist-leninistă în acest scop. În felul acesta, Institutul a asigurat formarea de cadre bine pregătite profesional, într-o asemenea manieră încât începând cu anii '60 medicina din Târgu Mureș s-a bucurat de un veritabil renume național, pentru mulți pacienți din întreaga țară locul acesta constituind unica șansă de însănătoșire.

Însă crearea acestui Institut de medicină și farmacie din Târgu-Mureș trebuie relaționată și cu crearea Regiunii Autonome Maghiare, care a fost o decizie strategică bine gândită, care pe de o parte oferea sentimentul că prin crearea acestei entități – ce avea și o universitate – se realizează o individualizare a etnicilor maghiari (aici fiind concentrată o treime din totalitatea populației maghiare din Transilvania), iar pe de alta se miza pe „adormirea spiritelor” în cadrul procesului activ de românizare a Clujului, apreciat ca orașul simbol al maghiarilor. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Clujul era cel mai mare centru urban din Transilvania, era un oraș specific maghiar, oarecum omogen din punct de vedere etnic și social. Dacă la recensământul din 1880

orașul înregistra o populație totală de 32.831 locuitori, din care 23.676 erau maghiari, 5618 români¹¹ și 1437 germani, diferența reprezentând-o slovacii, rutenii, sârbo-croații ș.a. (Rotariu 1997, 135)¹², la recensământul din 1930, cel mai metodic efectuat până la data aceea, se înregistra următoarea structură etnică: 34,5% români, 54,3% maghiari, 6,6% israeliți și 2,7% germani (Manuilă 1938, LXXXI; Csetri 1999, 19-32), după ce cunoscuse deja o activă politică de românizare după Primul Război Mondial. Începând din 1948, odată cu declanșarea așa-numitei politici de industrializare, orașul s-a extins semnificativ ca suprafață, atrăgând forță de muncă pentru noile obiective economice și înghițind o serie de localități rurale preponderent românești. Această politică a contribuit la sensibila schimbare a compoziției socio-profesionale și etnice a locuitorilor, populația românească devenind majoritară, după ce recensământul din 21 februarie 1956 indica deja o paritate între români și maghiari, fiecare din ambele etnii numărând foarte puțin peste 74.000 locuitori (*Recensământul populației* 1956, 194-195). De altfel, instrucțiunile premergătoare acestui din urmă recensământ prevedeau tehnicile de asimilare a comunelor limitrofe, modul de creare peste noapte a unor „orășeni” (Onișor&Stan 1966).

Așadar, prin crearea acestei Regiuni Autonome Maghiare se dădea mai multă greutate și prestigiu administrativ orașului Târgu Mureș, în care fuseseră transferate mai multe instituții culturale, precum Institutul de Medicină și Farmacie, Institutul de Teatru ș.a. Ulterior însă, autoritățile de la București au imaginat o „ușoară” rectificare a RAM, fără a se reduce teritorial, trecând în administrarea regiunii Brașov fostele Trei Scaune și compensând pierderea prin alipirea unor raioane din vest (Luduș și Târnăveni), ce aduceau un semnificativ aport de populație românească. Această rectificare a atras și schimbarea denumirii regiunii, care acum devenea Mureș-Autonomă Maghiară. S-au creat astfel nu numai condițiile socio-economice pentru dezvoltarea industrială – așa cum se argumenta în documentele de partid –, dar și pentru activarea unui puternic proces de imigrare a populației românești spre cel mai important centru urban, Târgu Mureș, ceea ce va duce, în timp, la schimbarea structurii etnice și a acestui oraș.

Treptat, regiunea și-a tot pierdut din așa-zisa autonomie, iar noua împărțire administrativ teritorială din 1968 a dus la desființarea ei, creându-se trei județe: Mureș, Covasna și Harghita. Niciunul din acestea nu va mai avea atașat vreun determinativ etnic, pentru că între timp vechea structură națională suferise transformări majore în defavoarea populației până atunci preponderente. Evident, acțiunea nu s-a făcut fără compensații de moment, îndeosebi în domeniul vieții spirituale, dar și aceasta, în anii ce vor urma, va suporta îngrădiri tot mai drastice.

¹¹ Aceștia fiind apreciați ca „maghiari de religie răsăriteană”.

¹² Volumul prelucrează în contextul actualelor realități politico-administrative datele din *A Magyar Korona* 1882.

Fără îndoială însă că în jurul Universității „J. Bolyai” din Cluj s-a concentrat cam tot ceea ce a însemnat viață intelectuală maghiară în România acelor ani (Faragó, Incze, Katona Szabó, Sebestyén eds. 1999). Debutul în noua formulă nu a fost lipsit de serioase probleme organizatorice, dar și de fricțiuni între aspiranții la o catedră universitară. Din cele 83 de cadre didactice existente la fosta Universitate „Franz Josef” în vara lui 1944, după numai un an mai rămăseseră la Cluj doar 14. Pentru confirmarea sau angajarea noului personal au intrat în competiție nu doar atuurile politice, ci și cele confesionale, decisive fiind de asemenea și simpatiile ori animozitățile dintre diversele personalități maghiare, relațiile de rudenie etc, într-un fel perpetuându-se mai vechile conduite din anii războiului. În fața unui aflus prea mare de profesori de religie catolică, reformații s-au mobilizat, încercând să realizeze un echilibru, beneficiind și de susținerea organizației locale PCR (*Arhivele Statului Cluj*, fond 1, dos. 9/1946: ff. 81, 83-84). În fapt, atmosfera era un reflex al relațiilor tot mai tensionate dintre conducerea UPM și cea a Bisericii Romano-Catolice, episcopul Áron Márton fiind acuzat că „sabotează acțiunile democratice” ale Uniunii și cultivă printre enoriași sentimente iredentiste și șoviniste (Năstasă 2002, 529-530)¹³.

Cu toate aceste frământări inerente oricărui început de organizare instituțională, mai ales în condițiile anilor 1945-1948, organigrama din aprilie 1948 înaintată Secției de cadre a organizației PCR Cluj înregistra un corp profesoral cu excelente caracterizări, majoritatea membri PCR (calitatea de membru al UPM neexcluzând apartenența la Partidul Comunist), excepțiile – puține la număr – fiind epurate până în toamnă (Năstasă 2002, 566-570).

În felul acesta, s-a reușit conservarea la Cluj a unei instituții de învățământ superior reprezentativă pentru minoritatea maghiară, adaptată, evident, la noile realități politice. Nu după multă vreme însă, odată cu consolidarea comunismului în România, se pune tot mai mult problema desființării diverselor organizații ale minorităților, PCR-ul considerând că a trecut vremea individualizărilor pe criterii etnice și că este timpul de a trece la o politică națională proprie. Trebuia astfel să dispară din nomenclator Uniunea Populară Maghiară, Comitetul Democratic Evreiesc, Comitetul Antifascist German și Frontul Plugarilor, care nu mai cadrau cu noile realități, totodată reducându-se substanțial și schema cu activul politic, tehnic și administrativ al acestora, care avea în primăvara lui 1951 un număr total de 2139 angajați.

¹³ Cel care s-a implicat în mod deosebit în organizarea Universității maghiare, fiind un susținător al romano-catolicilor, a fost József Venczel, de altfel „comprimat” la scurt timp și în două rânduri închis pentru mai mulți ani. În fapt, prin intermediul lui Lajos Jordáky, el a căutat să impună o politică de cadre la Universitate trecând peste conducerea UPM-ului, intervenind direct la organele locale PCR, ceea ce a dus ca prin intrigile unor lideri ai Uniunii să fie acuzat de „șovinsim” și complicitate la acțiunile episcopului Áron Márton.

Ceea ce părea încă prematur în 1951 s-a realizat în martie 1953, Comitetul Central al Uniunii Populare Maghiară – sub președinția lui Lajos Juhász – hotărând autodizolvarea, pornindu-se de la constatarea că în „Republica Populară Română nu mai există aspirare națională, fiecare naționalitate are drepturi egale, din această cauză nu mai este necesară nici existența unei organizații naționale care să lupte pentru drepturile națiunii respective” (Năstasă 2002, 731). Deja, sub aspectul reprezentării, etnicii maghiari aveau deputați în Marea Adunare Națională, mai multe personalități fuseseră cooptate în conducerea superioară de partid și de stat, diversele instituții administrative, politice, economice și culturale din teritoriu aveau de asemenea funcționari din această minoritate, iar în plus, prin Constituția din 27 septembrie 1952, fusese creată și mai sus amintita Regiune Autonomă Maghiară.

Cu toate acestea, prin hotărârea Biroului Politic al CC al PCR din 17 ianuarie 1956 a fost creată o Comisie de partid pentru problemele naționalităților, ale cărei atribuții au fost stabilite la 23 ianuarie și vizau „studiul” problemelor economice, politice, culturale și sociale ale tuturor minorităților, propunea proiecte de hotărâri și supraveghea aplicarea acestora. O atenție deosebită trebuia să acorde comisia intelectualilor, care s-au dovedit adeseori promotori ai „naționalismului burghez” și „șovinismului”, luându-se totdată măsuri pentru combaterea unor atari atitudini (Năstasă 2002, 97-98). Activitatea acestei Comisii a fost mai mult simbolică, întrunindu-se doar de câteva ori, motiv pentru care va fi înlocuită la 18 septembrie 1959 cu un alt organism, care trebuia să examineze periodic problemele minorităților, organism condus de Nicolae Ceaușescu, secretar al CC, și Leonte Răutu, șeful Direcției de Propagandă și Cultură al CC.

În plus, evenimentele din toamna anului 1956 de la Budapesta au constituit și ele noi atuuri pentru regândirea „domeniului național” și protejarea regimului comunist de orice turbulențe ce i-ar fi putut slăbi autoritatea. De fapt, decesul lui Stalin (în 1953) a produs neliniști, la fel cum a adus și speranță, deși efectele la nivelul societății nu s-au resimțit imediat, ci – ca mai totdeauna – cu o anumită întârziere și mai ales cu ezitări la nivelul discursului ideologic. Chiar și printre comuniștii maghiari existau temeri că odată dispărut „protectorul naționalităților”, s-ar putea reveni la mai vechile sentimente naționaliste românești, agresive și exclusiviste, la fel cum printre mulți din masa maghiară se spera într-o revizuire pașnică a nedreptăților săvârșite față de Ungaria la finele celor două războaie mondiale ale secolului în privința Transilvaniei. Zvonurile circulau și printre români, și printre maghiari, în funcție de aspirațiile îndelung ascunse și mereu reprimite, toate însă subsumându-se unui lucru cert: diminuarea presiunii ideologiei stalinisto-comuniste, speranța într-o existență care să respecte valorile umane atât de vehiculate la nivel teoretic.

Numai că în România lucrurile se mișcau mai greu, în vreme ce în țara vecină – Ungaria – elita politică și intelectuală părea să se reformeze din mers,

să se primenească nu doar sub aspectul indivizilor, ci și al aspirațiilor societății maghiare în general. Destalinizarea nu s-a produs în ambele țări la fel, iar evenimentele au evoluat spre o individualizare tot mai evidentă a „sateliților” URSS-ului. În România, în locul unei liberalizări veridice și de lungă durată, s-a mers pe o cale proprie, deloc diferită de stalinism, dar cu conotații ce puteau transmite fiori diverselor grupuri etnice: cea a național-comunismului. În fapt, au urmat câțiva ani de mari dileme, în care schimbările se lăsau greu acceptate, iar consensul ideologic se baza mai mult pe discursurile plate, oarecum neutre.

Ca și până atunci, semnul transformărilor trebuia să vină mai întâi de la Moscova, însă el a întârziat oarecum, datorită luptei pentru putere de acolo. Abia odată cu lucrările Congresului al XX-lea al PCUS din 14-25 februarie 1956 s-au făcut mai bine înțelese noile direcții spre care aspira URSS-ul, atât pe plan intern, cât și extern, proclamându-se totodată revenirea la principiile de bază, marxist-leniniste, și condamnarea „stalinismului”, ca formă deviantă și dăunătoare a comunismului. Îndeosebi Raportul prezentat de Nikita Hrușciiov în noaptea de 24 spre 25 februarie, înmănat apoi și delegațiilor celorlalte partide „frățești”, avea să producă reverberații profunde prin condamnarea „cultului personalității” și a ororilor săvârșite în anii terorii staliniste.

Dacă în Polonia și Ungaria semnele noilor comandamente începuseră să apară chiar dinainte de trezirea societății civile, și îndeosebi a intelectualității, ce s-a manifestat tot mai mult într-un cadru public, în România „secretomania” a rămas în continuare dominantă, cauza reală a micilor retușuri din mers rămânând pentru marea masă o necunoscută, doar zvonurile – cu deformările de rigoare – capacitând speranțele și entuziasmele unora. Este și cauza pentru care fiecare gest al puterii, fiecare expresie sau nouă sintagmă era analizată și interpretată de cetățenii care încă mai sperau în schimbările pozitive, chiar dacă acestea erau dictate de la Moscova. În plus, existau temeri că la orice semn de liberalizare trebuie reacționat cu prudență, pentru că politica de până atunci a PCR-ului fusese una mereu oscilantă, după firave momente de detensionare urmând reacțiile brutale, ceea ce impunea tot mai multă circumspecție și mai ales răbdare. Îndeosebi pentru mulți intelectuali, „cazul Jar”, de pildă, care a fost departe de a stimula o solidaritate de corp, era un indiciu clar că orice ieșire din „front”, chiar minimală, era supusă sancțiunilor și oprobriului, iar desfășurarea primului Congres al Scriitorilor din România (iunie 1956) sugera evidente precauții ideologice.

În ceea ce privește populația maghiară din România, utilizarea noțiunii de „naționalitate conlocuitoare” în locul celei folosite încă la Congresul al II-lea al PCR din decembrie 1955, de „minoritate națională”, era un semnal al noului curent declanșat de Congresul PCUS menționat, la fel cum sintagma antrena după sine raportări diferite față de cele anterioare, cultivarea tradițiilor, a legăturilor istorice cu „patria mamă”, modelarea și conservarea individualității spirituale etc. De altfel, interesul guvernanților față de etnicii maghiari capătă

mai multă coerență, în septembrie 1956 sistematizându-se la nivelul Biroului Politic al CC al PCR o serie de propuneri ce vizau modificări substanțiale, îndeosebi în ceea ce privește intelectualitatea și promovarea culturii specifice: reactivarea comisiei ce se ocupa de literatura maghiară în cadrul Uniunii Scriitorilor și numirea lui Ferenc Szemlér ca secretar al acesteia din urmă; acordarea unui spațiu distinct pentru literatura „naționalităților” în publicațiile românești; elaborarea unei istorii a literaturii maghiare în cadrul proiectatei *Istoriei a literaturii poporului român*; extinderea rețelei de edituri în limba maghiară; angajarea la Universitatea „Bolyai” a mai multor personalități de etnie maghiară și cooptarea altora ca membri ai Academiei; promovarea aniversării diverselor momente de istorie maghiară, crearea unor case memoriale și chiar atribuirea numelui de „Ady Endre” unei localități în actualul județ Zalău (lucru realizat însă abia în 1972); îmbunătățirea rețelei de școli în limba maghiară; recâștigarea adeziunii unor mai vechi lideri maghiari care au fost marginalizați sau chiar închiși (precum Edgár Balogh, János Demeter, Lajos Jordáky ș.a.) etc (Nastasă 2002, 134-135).

În același timp s-a trecut la contrabalansarea eventualelor aspirații de schimbare cât de cât semnificativă a realităților, prin organizarea la toate nivelurile a nenumărate ședințe de partid, reactivându-se în mediile preponderent maghiare mai vechea „luptă împotriva naționalismului”, fiind vizat îndeosebi cel al populației „conlocuitoare”. Cu ocazia unei ședințe cu membrii de partid de la Universitatea „Bolyai” din 26 septembrie 1956 (Nastasă 2002, 137-164), în care a fost prezentat referatul intitulat *Cum s-a luptat organizația de bază împotriva naționalismului*, János Fazekas readapta o expresie a lui Lucrețiu Pătrășcanu, ce făcuse carieră, spunând că „noi mai întâi suntem comuniști și apoi putem fi considerați maghiari, români sau de altă naționalitate”. Iar dilema unora – „un activist de partid față de cine trebuie să fie loial?” – nu avea decât un singur răspuns: „Față de partid, Partidul Muncitoresc Român”, iar ca atare „trebuie să ne purtăm românește”. Pe de altă parte, se constată renunțarea la modelul sovietic de a gândi lucrurile, la o particularizare, dar nu fără a se invoca spaima trecutului, deoarece – după cum arăta cu aceeași ocazie universitarul József Tóth – „naționalismul rusesc n-a fost atât de periculos precum naționalismul românesc”, iar a se proclama din nou superioritatea unei culturi sau alteia ar putea duce la situații ofensatoare fie pentru minoritari, fie pentru majoritari. Evident, s-au invocat cu acest prilej mai multe aspecte deficitare ale unei convenabile dezvoltări a spiritualității maghiare – încurajați fiind de aparentul suflu liberal –, însă cuvintele lui Fazekas aveau să dea măsura posibilităților de exprimare: „Dacă ați fi vrut să ajutați partidul, n-ar fi trebuit să vă spuneți părerea”, întrucât – a adăugat un alt activist – „partidul știe cum trebuie primate problemele”.

Părea așadar că se conturează o nouă relație între majoritari și minoritari, cu o deschidere mai plină de înțelegere față de problemele maghiarilor. În fapt,

conducerea de partid doar în aparență părea să facă pași îndărăt, oarecum derutată de evenimentele din Ungaria și de neașteptata mobilizare a intelectualilor maghiari din Cluj și Târgu Mureș, aproape ad-hoc susținători ai unui *Memorandum* ce contura insatisfacțiile lor în „problema națională”. Ajuns la CC al PCR, documentul a fost repede etichetat drept o acțiune împoriva partidului, o „acțiune dușmănoasă”, fiind trimisă la Cluj o comisie care să verifice situația pe teren și să tempereze zelul celor ce tulburau apele. S-a reiterat cu această ocazie tipul întrunirilor maraton, fiind convocați mai toți scriitorii maghiari din Ardeal la o ședință ce s-a întins – în mod real – pe parcursul a trei zile și trei nopți. Lucru care nu reușit să-i dezbine sau să-i înfricoșeze pe intelectuali, care au făcut front comun, reproșând conducerii de partid nu doar chestiuni privitoare la minoritate, ci și problemele generale ale societății românești, de la grava situație economică până la imobilismul cadrelor de la vârf, care nu percep schimbările de atmosferă din țările vecine (de pildă, din Ungaria, unde conducătorii mai sunt și înlocuiți). Ceea ce se dorea a fi o punere la punct a scriitorilor maghiari – prin prezența lui Miron Constantinescu, János Fazekas, Pavel Țugui, Tiberiu Utan ș.a. – a sfârșit prin concesii față de aceștia, chiar dacă unele numai pe hârtie (Nastasă 2002, 170-174).

Șansa celor de la vârf a fost izbucnirea Revoluției din Ungaria, pe 23 octombrie 1956, prilej de a întări vigilența față de orice manifestare menită a tulbura ordinea în stat, pe baza unor directive operative elaborate în ședința Biroului Politic al PCR (Lungu&Retegan 1996, 74-78). Nu este locul aici de a insista asupra evenimentelor derulate în România în zilele revoluționare de la Budapesta, episod analizat de mai mulți autori (Baghiu 1995; Someșan & Iosifescu 2000; Munteanu 2000; Stanca 200; Boca 2001). Se cuvine însă a reține prezența în zonele susceptibile de tulburări – în opinia guvernanților –, datorită ponderei populației de etnie maghiară, a unor lideri capabili să țină sub control eventualele acțiuni de solidaritate cu țara vecină: la Târgu Mureș a fost trimis János Fazekas, la Cluj s-a aflat Miron Constantinescu, iar Alexandru Sencovici la Oradea.

Aproape nimic nu a fost lăsat la întâmplare. Așa cum se dovedise și la Budapesta, Universitatea părea locul cel mai sensibil față de orice curent înnoitor, ceea ce s-a și confirmat la scurt timp. Încă din 25 octombrie, Miron Constantinescu a convocat rectorii, prorectorii și secretarii de partid ai instituțiilor de învățământ superior din Cluj, făcând o primă evaluare a zilei precedente, care fusese deja tulburată de „elementele naționaliste”, „huliganice fasciste” (Nastasă 2002, 188-191). De fapt, totul a fost subsumat imperativului de a salva prietenia dintre cele două popoare – român și maghiar –, firavele manifestări de simpatie cu revolta din Ungaria fiind apreciate ca atitudini care zdruncină temeinica „frăție” între cele două nații. Primii studenți au și fost arestați și, nu întâmplător, erau de etnie maghiară, însă – contrar afirmațiilor lui Miron Constantinescu – aceștia au încercat să capaciteze și studențimea română (Boca, 2001, 407-438).

Autoritățile au declanșat o aprigă campanie de propagandă și de supraveghere, în absolut toate instituțiile având loc ședințe de partid și de sindicat în care erau „prelucrate” evenimentele din Ungaria, orice disfuncționalitate fiind pusă pe seama „naționaliștilor”. În acele zile fierbinți se discuta mai puțin despre ideea de „contrarevoluție”, de „antisovietism” etc, cât mai ales de „manifestări naționaliste și dușmănoase”, „cu scopul de a prelua Ardealul”. Era o strategie de acum cunoscută, în caz de o turnură nedorită a evenimentelor din România, vrajba interetnică să fie utilizată pentru salvarea puterii comuniste. Iar temerile păreau reale, de vreme ce chiar în cadrul ședinței organizației de bază PCR a Universității „Bolyai”, din 2 noiembrie, „au fost cuvântări împotriva partidului, chiar cu un spirit antipartinic” – după cum remarca Miron Constantinescu a doua zi –, însă „datoria sfântă a fiecărui comunist este unitatea sfântă între muncitorii români și maghiari” (Nastasă 2002, 201-209). Și nu întâmplător, reprezentantul CC-ului la Cluj reamintea celor prezenți spaima „gărzilor maniste” și a celor „cuziste”, pentru că oricând se puteau reitera, trecând la amenințări directe, de desființare a organizației de partid a Universității „Bolyai”, întrucât „este pătrunsă de un spirit naționalist”, și atrăgând totodată atenția că „dacă vă mai târguiți cu partidul, nu ajutați nici naționalitatea maghiară din RPR, nici clasa muncitoare din Ungaria”.

Deși nu se poate vorbi de un impact semnificativ și vizibil al revoltei eșuate de la Budapesta asupra societății românești în ansamblu, puterea comunistă de la București a tras suficiente învățăminte, îndeosebi prudența față de intelectualitate și, în primul rând, controlul mediilor formative superioare, Universitățile (Dávid 1996; Deletant 1997, 107-112). Se reactivează controlul asupra compoziției sociale a corpului didactic și studentesc, la începutul lunii martie 1957 Universitatea „Bolyai” prezentând un prim Raport, în care o sumă de profesori, conferențieri și asistenți sunt analizați mai puțin din perspectiva profesionalismului, cât mai ales a atitudinilor din zilele revoluției ungare și a loialității față de partid (Nastasă 2002, 271-274). Aproape fără excepție, cei prezentați în mod negativ vor dispărea în foarte scurt timp din organigrama instituției, încadrându-se într-un fenomen mai general de epurare ce a căpătat forme oarecum obscure.

Pentru un control mai eficient al rețelei de învățământ și a producției culturale de limbă maghiară, în cadrul Ministerului Învățământului și Culturii a fost creat un departament pentru Naționalități, al cărui director general a devenit László Bányai. Fost rector al Universității „Bolyai” între 1952-1956, acesta nu s-a prea bucurat de simpatii din partea intelectualilor maghiari din Cluj, deoarece era apreciat ca un instrument al comuniștilor de la București pentru aplicarea diverselor decizii centrale în problema conaționalilor săi. În plus, pentru a urca în ierarhia comunistă, nu a ezitat să devină „turnătorul” unor vechi ilegaliști maghiari, care au fost chiar închiși, la fel cum s-a remarcat prin obstrucționarea ascensiunii unor intelectuali de certă valoare. Nu întâmplător,

într-un raport al Ambasadei Ungariei la București se afirma că Bányai „este trădătorul maghiarimii și mâinile îi sunt mânjite cu sânge” (*Magyar Országos Levéltár, KÜM. XIX-J-1-j-Rom-27/a-007587/1956: f.2*).

O atenție deosebită a început să acorde PCR tuturor formelor de manifestare a intelectualității maghiare și instituțiilor de învățământ, susceptibile a constitui principalele levieri de conservare a identității etnice și de influențare în mod negativ a conduitei de masă. Ministerul Învățământului și Inspectoratele regionale au început o amplă campanie de inspecții prin școlile de limbă maghiară, întocmindu-se rapoarte consistente în care erau analizate aspecte de la dosarul de cadre al profesorilor și până la cuantificarea lexicului românesc pe care îl utilizau elevii. Într-o lumină pozitivă erau prezentate școlile cu populație mixtă (români și maghiari), care dau rezultate ce „depășesc chiar prevederile programelor”, concluziile fiind lesne de intuit. De asemenea, serviciile de urmărire ale Securității și-au extins rețelele de informatori, dosarele instrumentate începând cu anii imediat următori revoluției ungare înregistrând o acribie tot mai evidentă față de perioada anterioară. Toate materialele de sinteză ale acestei instituții, cunoscute până acum, evidențiază distinct o activare a manifestărilor nepartinice din partea unor reprezentanți ai etnicilor maghiari. În Raportul de activitate al organelor de Securitate din regiunea MAI Cluj, din 1 octombrie 1959 – de exemplu –, întocmit de Iosif Breban, se arătau următoarele: „Activitatea naționaliștilor maghiari nu este cu nimic mai puțin intensă față de a celorlalte categorii de elemente dușmănoase. În mod deosebit această activitate este desfășurată de cler și de corpul didactic, care agită intelectualitatea și tineretul studios împotriva conviețuirii cu poporul român, susținând imposibilitatea rezolvării problemei naționale. Spre exemplu, la Institutul teologic protestant din Cluj a fost descoperit un grup contrarevoluționar care-și propunea să atragă studenții de la toate facultățile și să-i organizeze astfel ca la momentul oportun să poată acționa împotriva regimului. Aceștia au ținut mai multe ședințe cu caracter dușmănos, au scris și răspândit poezii și scrieri cu conținut naționalist maghiar și revizionist, făcând legătura și cu alte elemente naționaliste, care nutreau aceleași convingeri. În ultimul timp sunt o serie de semnalări din care rezultă că cercurile naționaliste maghiare, în lumina calomniilor difuzate de posturile de radio imperialiste, discută din nou problema cedării Ardealului, Republicii Populare Ungare” (*Arhivele Statului Cluj, fond 13, dos. 12/1959, ff. 233-234*).

Tot acum se declanșează o serie de „scandaluri”, de divulgări în privința conținutului unor manuale școlare, dăunătoare din punct de vedere ideologic și cu „tendință naționalistă”. Îndeosebi *Culegerea de texte din literatura maghiară* pentru clasa a X-a a fost „demascată”, întrucât suscita „sentimente naționaliste maghiare”, fiind promovată dragostea față de „patria maghiară” și nu față de Republica Populară Română. Referatele întocmite sunt uimitoare prin acribia cu care înregistrează până și ponderea anumitor termeni, nume proprii, asociații de

cuvinte care puteau duce la interpretări jignitoare la adresa regimului comunist etc. Acest lucru a fost un excelent pretext de a spori puterea de control și decizie a Direcției de Propagandă și Cultură a CC al PCR și de a desființa subredacția din Cluj a Editurii Didactice.

Odată pornit mecanismul, toate cărțile școlare în limba maghiară au fost supuse unei minuțioase verificări, la scurtă vreme fiind retrase de pe piață mai multe manuale, iar autorii acestora și toți cei care aveau responsabilitatea de a veghea la „puritatea lor ideologică” au fost aspru sancționați, prin îndepărtarea din posturile ce le ocupau, fiind arestați și anchetați pentru „activitate contrarevoluționară”. Cu acest prilej, chiar atitudinea și activitatea lui László Bányai, directorul Direcției Generale a Învățământului și Culturii Naționalităților Conlocuitoare din Ministerul Învățământului și Culturii, au fost analizate, fiind considerat răspunzător pentru aprobarea unei programe „cu caracter naționalist, șovin”. Tot lui Bányai i s-au reproșat și „erorile” din manualele maghiare de geografie și istorie, motiv pentru care postul acestuia din cadrul ministerului a fost suspendat, fiind trecut la Institutul de istorie a Partidului Comunist Român. Drept consecință, din septembrie 1959, istoria și geografia vor fi predate doar în limba română.

Evenimentele din toamna lui 1956, cu tot cortegiul de manifestări ale profesorilor și studenților maghiari de la Universitatea „Bolyai”, au atras atenția guvernanților asupra existenței unui stabiliment în care controlul partidului nu era încă de maximă eficiență. Arestările ce au urmat, excluderea unor studenți și profesori, nesfârșitele „prelucrări” politico-ideologice, schimbările la nivelul funcțiilor de conducere administrativă și politică păreau să nu fi dat rezultatele scontate. Exista o rezistență mai mult decât pasivă, îndeosebi din partea studenților, față de orice încercare a partidului de a manipula conștiințele și de a impune obediența fără discernământ în fața puterii. Cu ocazia ședinței UTM din cadrul Facultății de istorie-filologie a Universității „Bolyai”, de pildă, din 22 octombrie 1958, la care au participat 512 studenți (din care doar 470 erau UTM-iști), preparativele de condamnare a unor „manifestări nesănătoase încă din perioada evenimentelor din Ungaria” s-au soldat cu „ieșiri cu totul inadmisibile” (fluierături și aplauze). Cu toate că se pregătise o anume scenografie în privința luărilor de cuvânt, propunerea excluderii din UTM a 16 studenți și sancționarea multor alora a generat discuții în contradictoriu, unii refuzând chiar să vorbească românește, totul petrecându-se într-o „atmosferă încărcată” (de 11 ore), întrucât – după aprecierile unor participanți – exista impresia că sunt „la judecată și nu la o ședință UTM” (Nastasă 2002, 363-370).

În acest context, s-a trecut la o atentă muncă de propagandă în direcția inutilității existenței unei separații instituționale între studenții români și maghiari, pornindu-se de la teza că în România fusese rezolvată „problema națională”, iar menținerea segregării artificiale, pe criterii etnice, a învățământului superior clujean este anacronică. Public, ideea a fost activată cu ocazia celei de-a doua Conferințe pe țară a Asociațiilor Studențești din februarie 1959, ulterior impunându-se o

„adeziune” la unison. Cu ocazia unei ședințe la care au participat studenți și profesori de la cele două Universități, „Babeș” și „Bolyai”, și care s-a desfășurat în sala Teatrului de Stat Maghiar, la 3 martie 1959 (Nastasă 2002, 385-424), în prezența ministrului învățământului Athanasie Joja, absolut toți vorbitorii au evidențiat beneficiile aduse de o atare unificare, invocându-se rudimentele experiențelor de până atunci. În cuvântul său, prorectorul Gyula Márton își exprima convingerea că „unificarea celor două universități clujene va contribui în mare măsură la ridicarea nivelului ideologic și profesional al învățământului, la strângerea legăturilor între membrii corpului didactic, între studenții români și maghiari și de alte naționalități, deci măsura aceasta va contribui foarte mult la asigurarea unității moral-politice a cadrelor noastre didactice și a tineretului nostru”.

De altfel, asemenea întruniri au marcat toată primăvara anului 1959, Nicolae Ceaușescu fiind însărcinat cu coordonarea acțiunii de unificare, după ce anterior își exersase abilitățile prin acțiunea de colectivizare forțată a agriculturii. Cele câteva voci ce au îndrăznit să se ridice inițial contra unei asemenea contopiri – János Fazekas (Chelaru 2000), Edgár Balogh, István Nagy, László Szabédi ș.a. – au fost repede reduse la tăcere, prin presiuni ideologice și amenințări. Mai mult chiar, pe 18 aprilie, esteticianul și istoricul literar Szabédi și-a pus capăt zilelor după ce a fost silit să-și facă „autocritica” la una din ședințe (Dávid 2000, 224-230). Oricum, la începutul lunii aprilie au fost deja create patru colective însărcinate să elaboreze propuneri în legătură cu modalitățile optime de unificare a celor două stabilimente, hotărându-se totodată profilul și principiile care stau la baza viitoarei Universități: o instituție „cu conținut marxist, care să pregătească cadre de un înalt nivel științific, educate în spiritul internaționalismului proletar, a patriotismului socialist, în spiritul prieteniei și întăririi frăției dintre poporul român și minoritățile naționale” (Nastasă 2002, 448-460). Erau formulări generale, propagandistice, dar care nu puteau ascunde în fond problemele esențiale ale identității maghiarimii din România, chiar dacă adeseori solicitările profesorilor de la Universitatea „Bolyai” păreau minimale. Iar varietatea chestiunilor de rezolvat, cu multe din implicațiile aferente, au fost în mare ridicate cu ocazia întrunirii de lucru a comisiilor de unificare din 7 aprilie 1959 (Nastasă 2002, 448-460). Existau suficiente motive de iritare, lesne detectabile în documentele vremii, dar mai ales schimbarea discursului, noțiunea de „concesie” făcută maghiarilor fiind atotprezentă. Fiecare oră de curs, fiecare materie sau spațiu de învățământ cedat profesorilor și studenților maghiari se încheia cu această idee direct exprimată, de „concesie”.

În fapt, acțiunea de unificare a celor două universități a fost integrată unei strategii mai ample, de aparentă reformare a învățământului românesc de toate gradele, dar care viza în principal asimilarea școlilor de limbă maghiară de către cele românești, prin crearea unor stabilimente bilingve, care să gestioneze eficient însușirea limbii române și atenuarea identității maghiarilor. De altfel, stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PCR din 20-21 și 23 aprilie 1959

(Nastasă 2002, 448-481) surprinde – chiar dacă uneori echivoc – rațiunile profunde ale demersului de încorsetare a învățământului maghiar de către cel românesc, iar orice încercare a lui János Fazekas de a ameliora intențiile ascunse ale PCR s-a lovit de amenințatoarea asociere a lui cu „elementele naționaliste”. În problema Universității din Cluj, Leontin Sălăjan (fost Szilágy) – ministrul Forțelor Armate – declara în cadrul reuniunii de mai sus și rațiunile ideologice ale unui atare demers: „Există în Ardeal la elementele naționaliste tendința de a împiedica să învețe limba română. Elementele naționaliste n-au renunțat la ideea revizionistă de a mișca populația de acolo. Sunt elemente care propagă ideea revizuirii granițelor, vor să păstreze o insulă izolată. Elementele dușmănoase vor să izoleze minoritățile naționale de poporul român”. În consecință, în ședința Biroului Politic amintită se va decide unificarea celor două Universități într-una singură, cu numele „Babeș-Bolyai”, același lucru petrecându-se și în cadrul Institutului Agronomic „Dr. Petru Groza”, unde va rămâne doar o facultate, cu limba de predare română. Totodată, pentru punerea în aplicare a acestei decizii, au fost efectuate și câteva schimbări în cadrul Ministerului Învățământului și Culturii, stabilindu-se de asemenea structura și conducerea viitoarei Universități clujene: Constantin Dacovicu rector, iar ca prorectori János Demeter, Alexandru Roșca și István Péterffi.

La 26 iunie 1959, adunarea solemnă a cadrelor didactice de la cele două Universități (Nastasă 2002, 527-545) lua act de hotărârea guvernului pentru unificare, cu alocuțiuni la unison în ceea ce privește „politica înțeleaptă a partidului”, rostite atât de profesorii români, cât și de cei maghiari, în final – parcă simbolic – încredințându-i-se lui Edgár Balogh citirea telegrammei adresate CC al PCR și Consiliului de Miniștri.

Noua Universitate „Babeș-Bolyai”, ce a început să funcționeze din septembrie 1959, pe baza ordinelor nr. 180 și 181; aceasta avea șase facultăți, cu una mai mult decât vechea structură, prin separarea filologiei de istorie și filosofie. În ceea ce privește corpul profesoral, s-a trecut la o reducere a schemei de personal, din 782 de posturi anterioare (323 la Universitatea maghiară și 459 la cea românească) rămânând doar 702, cei necurpinși în schemă fiind pensionați sau trecuți la alte instituții, cu salarii echivalente celor din învățământ, unii fiind apreciați drept „elemente necorespunzătoare din punct de vedere politic” (Nastasă 2002, 509-512). Chiar și așa, mai multe posturi au rămas neocupate, la 1 octombrie existând doar 663 cadre didactice, din care numai 258 erau etnici maghiari (39%) (Nastasă 2002, 625-644). În funcțiile de conducere (decani și prodecani) s-a impus regula parității, iar în cadrul procesului de învățământ a fost introdusă obligativitatea învățării limbii române la secțiile cu limba de predare maghiară.

Tot la Cluj s-a trecut la crearea liniei de învățământ maghiar în cadrul Institutului de Arte Plastice „Ion Andreescu” și la Conservatorul „Gh. Dima”, în

vreme ce la Târgu Mureș s-a conservat vechea organizare, prin funcționarea Institutului Medico-Farmaceutic și a Institutului de Artă Teatrală „Szentgyörgy István”.

Cu tot „consensul” impus de partid, momentele de tensiune între profesorii de etnie maghiară și cei români nu au lipsit, pentru că principiile vag formulate inițial în privința Universității „Babeș-Bolyai” au fost mereu „ajustate” din mers. Bilingvismul îndeosebi a continuat să genereze discuții, la fel cum deficiențele în buna funcționare a unor catedre sau laboratoare s-au pus tot pe seama discriminării pe criterii etnice. De asemenea, cooptarea pe viitor a corpului profesoral maghiar nu a mai fost doar o chestiune a maghiarilor, ci – prin noua structură – și a factorilor români de decizie, ceea ce a dus treptat la promovarea unui personal atașat românității, iar uneori la schimbarea profilului lingvistic al unor materii prevăzute inițial a fi predate în ungurește.

REFERINȚE

- Antal, Árpád. 1997. „Dokumentumok a Bolyai Tudományegyetem első éveiből”. *Korunk* VIII, Nr. 4: 127-133.
- Apáthy, István. 1912. „Egyetemeink bajairól és azok orvoslásáról”. In *Beszédek, a melyek a kolozsvári M. K. Ferencz József Tudományegyetem alapítása XL évfordulójának ünnepén. Acta Universitatis Litterarum Regiae Hungaricae Series*. fasc. II. Kolozsvár: Nyomatott Ajtai K. Alebert Könyvnyomdájában.
- Baghiu, Aurel. 1995. *Printre gratii*. Cluj: Ed. Zalmoxis.
- Banciu, Axente, 1998. *Vălul amintirilor*. Mândruț Stelian & Rusu Adrian Andrei (Eds.). Cluj: Presa Universitară.
- Barabás Béla & Rudolf Joó (Eds.) 1990. *A Kolozsvári Magyar Egyetem 1945-ben*. Budapest: Magyarságkutató Intézet
- Boca, Ioana. 2001. *1956, un an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*. București: Fundația Academia Civică.
- Buruiană, Ovidiu. 1999. „Antifascism și naționalism ca pretexte în strategia de comunizare a României (1944-1948)”. *Xenopoliana* VII, Nr. 1-2: 1-16.
- Buzatu, Gheorghe. 1995. *România și războiul mondial din 1939-1945*, Iași: Centrul de Istorie și Civilizație Europeană.
- Chelaru, Rafael-Dorian. 2000. „Crearea Universității ‘Babeș-Bolyai’ și reforma învățământului în limba minorităților. Cazul János Fazekas”. In Ed. Romulus Rusan. *Anii 1954-1960. Fluxurile și refluxurile stalinismului*. București: Fundația Academia Civică: 821-835.
- Csetri, Elek. 1999. *Kolozsvár népessége az utolsó két évszázad alatt (1784-1995)*. In Vol. *Alkotás és társadalomtudományok határán. Emlékkötet a 80 éves Kovácsics József tiszteletére*. Budapest.
- Dávid, Gyula. 1996. „1956 Erdélyben és ami utána következett”. *Korunk* VII /Nr. 10: 30-40.
- Dávid, Gyula. 2000. *Erdélyi irodalom világirodalom*. Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó.
- Deletant Dennis. 1997. *România sub regimul comunist*. București: Fundația Academia Civică.
- Fazekas, István. 2003. *A bécsi pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623-1918 (1951)*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára.
- Faragó, József, Incze Miklós, István Katona Szabó, Sebestyén Kálmán (Eds.) 1999. *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945-1959*. Kolozsvár: Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete/ Bolyai Egyetemért Alapítvány.

- Gaal, György. 1990. „Egy felekezeti egyetem alapítása Kolozsváron 1920-ban”. *Kereszteny magvető* No. 4: 230-237.
- Karady, Victor. 1989. „Assimilation and Schooling: National and Denominational Minorities in the Universities of Budapest Around 1900”. In Ed. György Ránki. *Hungary and European Civilization*. Bloomington: Indiana University Press.
- Karady, Victor. 1990. „Funktionswandel der österreichischen Hochschulen in der Ausbildung der ungarischen Fachintelligenz vor und nach dem ersten Weltkrieg”. In Victor Karady & Wolfgang Mitter (Eds.). *Sozialstruktur und Bildungswesen in Mitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert*. Köln/Wien: Böhlau Verlag: 177-191.
- Karady, Victor. 1991. „Une ‘nation de juristes’. Des usages sociaux de la formation juridique dans la Hongrie d’Ancien Régime”. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* No. 86-87: 106-124.
- Karady, Victor. 1993. « Mobilité différentielle et modernisation: études de cas sur les publics universitaires et leurs carrières en Hongrie au XIXe et XXe siècles ». In Jürgen Schriewer, Edwin Keiner, Christophe Charle. *Sozialer Raum und akademische Kulturen. Studien zur europäischen Hochschul- und Wissenschaftsgeschichte im 19. und 20. Jahrhundert*, Berlin: Peter Lang Verlag: 373-378.
- Karady, Victor. 1994. “De la métropole académique à l’université de province. Note sur la place de Vienne dans le marché international des études supérieures (1880-1938)”. *Revue Germanique Internationale* 1: 221-242.
- Karady, Victor. 1995. “Social Mobility, Reproduction and Qualitative Schooling Differentials in Ancien Régime Hungary”. In *Central European University. History Department Yearbook 1994-1995*. Budapest: 133-156.
- Karady, Victor & Lucian Nastasă. 2004. *The University of Kolozsvár/Cluj and the Students of the Medical Faculty (1872-1918)*, Budapest-Cluj: CEU Press-EDRC.
- Lázok, János & Gábor Vincze (Eds.). 1995. *Erdély Magyar Egyeteme, 1944-1949*. I. Marosvásárhely: Custos Kiadó.
- Lázok, János & Gábor Vincze (Eds.). 1998. *Erdély Magyar Egyeteme, 1944-1949*. II. Marosvásárhely: Edit. Mentor.
- Lungu, Corneliu Mihai & Mihai Retegan (Ed.). 1996. *1956 – Explozia. Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*. București: Ed. Univers Enciclopedic.
- Manuilă Sabin. 1938. *Recensământul general al populației României, din 29 decembrie 1930*, vol. II, București: Institutul Central de Statistică.
- Mândruț, Stelian. 1992. „Rumänische Studenten aus Siebenbürgen an Universitäten Österreich-Ungarns und Deutschlands, 1897-1898”. *Ungarn Jahrbuch*, XX: 171-180.
- Mândruț, Stelian. 1995. „Die Rumänische Intelligenz und die Wiener Universität, 1867-1918. Allgemeine Betrachtungen”. *Revue Roumaine d’Histoire* XXXV, Nr. 1-2: 97-107.
- Munteanu, Ion. 2000. In Ed. Romulus Rusan. *Anii 1954-1960. Fluxurile și refluxurile stalinismului*. București: Fundația Academia Civică: 635-655.
- Nastasă, Lucian. 1996. “Universitate și elite. Repere bibliografice”. *Xenopoliana* IV: 172-177.
- Nastasă, Lucian (coord.). 2002. *Minorități etniculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945-1955)*. Cluj: CRDE.
- Onișor Teodor & Aurelia Stan. 1966. “Contribuții la studiul așezărilor asimilate urbanului din RS România. Clasificarea lor funcțională și repartizarea geografică”. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Seria Geografie-Geologie* 1 (extras).
- Pușcaș, Vasile. 2003. *Universitate, societate, modernizare. Organizarea și activitatea științifică a Universității din Cluj, 1919-1940*. Cluj: Ed. Eikon.
- Rotariu, Traian. 1997. *Recensământul din 1880. Transilvania*. Cluj: Ed. Staff.
- Sigmirean Cornel. 2000. *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*. Cluj: Presa Universitară modernă.

- Someșan, Maria & Mircea Iosifescu. 2000. "Ecurile și consecințele revoluției maghiare din 1956 în universitățile din România". In Ed. Romulus Rusan. *Anii 1954-1960. Fluxurile și refluxurile stalinismului*. București: Fundația Academia Civică: 617-634.
- Stanca, Teodor. 2000. "Acțiunile PCR de reprimare a mișcărilor studențești anticomuniste. Timișoara – octombrie 1956". In Ed. Romulus Rusan. *Anii 1954-1960. Fluxurile și refluxurile stalinismului*. București: Fundația Academia Civică: 691-703.
- Szabó Miklós & Szögi László. 1998. *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701-1849*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó.
- Szögi, László. 1994. *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemlein. I. 1790-1850*, Budapest-Szeged: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára.
- Szögi, László. 2001. *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon, 1789-1919*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára.
- Titze, Hartmut. 1991. „La surproduction czclique de diplômés de l'Université au XIXe et au XXe siècle”. Ed. Erwin K. Scheuch. *Perspectives des sciences sociales en Allemagne aujourd'hui*. Paris: Éditions de la MSH: 41-74.
- Vincze, Gábor. 1998. „Nemzeti kisebbségtől a 'magyar nemzetiségű románokig'. Negyvenöt év romániai magyarságpolitikájának vázlata”. *Limes XI*/ nr. 4: 43-81.
- Vincze, Gábor. 1999. *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*, Csíkszereda: Státus Könyvkiadó.

Arhive, presă, volume de documente

- A Magyar Korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve*. 1882. II. Budapest.
- Arhivele Statului București, Președinția Consiliului de Miniștri. Guvernele Sănătescu-Rădescu*, dos. 44/1944 : ff. 78, 80-84, 85, 86-87, 90-93.
- Arhivele Statului București, Președinția Consiliului de Miniștri. Stenograme*, dos. 7/1945, ff. 17-72.
- Arhivele Statului București, CC al PCR. Cancelarie*, dos. 342/1945, dos. 343/1945, dos. 344/1945.
- Arhivele Statului Cluj, Comitetul Regional PCR Cluj*, fond 1, dos. 9/1946, ff. 81, 83-84.
- Arhivele Statului Cluj, Comitetul Regional PCR Cluj*, fond 13, dos. 12/1959, ff. 233-234.
- Esti Lap*. 1944. nr. 56 (9 martie) Cluj.
- Meszédek, a melyek a kolozsvári magyar királyi Ferencz József Tudományegyetem 1916/17. tanévi tanácsának, Acta Universitatis Litterarum Regiae Hungaricae Series*, fasc. 1. Kolozsvár: Ajtai K. Albert Könyvnyomdája.
- Magyar Országos Levéltár, KÜM [Arhivele Statului Budapesta, Ministerul de Externe]*, XIX-J-1-j-Rom-27/a-007587/1956: f. 2.
- Monitorul Oficial*. 1945. nr. 176 (6 august).
- Monitorul Oficial*. 1945. nr. 30 (7 februarie).
- Recensământul populației din 21 februarie 1956*. 1956. Vol. III. Structura demografică. București: Direcția Centrală de Statistică.
- Rezoluția Congresului UPM din 28-29 iunie 1946. În Ioan Scurtu. 1996. *România. Viața politică în documente. 1946*. București: Arhivele Statului din România: 269-276.
- Tribuna Ardealului*. 1945, VI, Nr. 1214 (23 ian.).